

AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY JAMIYATDA AXLOQIY QADRIYATLARNING O'ZGARISHI

Axmedov Abdumannopxoja Tursinxojayevich

Namangan viloyati IIB, Tashkiliy boshqarma boshlig'i o'rinbosari

E-mail: axmedovabdujalil20@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada an'anaviy va zamonaviy jamiyatda axloqiy qadriyatlarning shakllanishi hamda ularning o'zgarishi jarayoni tahlil qilinadi. An'anaviy qadriyatlarning ijtimoiy hayotdagi o'rni, zamonaviy global jarayonlarning inson axloqiga ta'siri va madaniyatlararo aloqalarning ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi ijtimoiy taraqqiyotning tabiiy jarayoni sifatida baholanadi.*

Kalit so'zlar: *axloqiy qadriyatlar, an'anaviy jamiyat, zamonaviy jamiyat, globallashuv, ma'naviyat, inson huquqlari.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются процессы формирования и трансформации нравственных ценностей в традиционном и современном обществе. Анализируется роль традиционных ценностей в социальной жизни, влияние современных глобальных процессов на мораль человека, а также значение межкультурных связей. Исследование оценивает изменение нравственных ценностей как естественный процесс общественного развития.*

Ключевые слова: *нравственные ценности, традиционное общество, современное общество, глобализация, духовность, права человека.*

Annotation. *This article examines the formation and transformation of moral values in traditional and modern societies. It analyzes the role of traditional values in social life, the impact of contemporary global processes on human morality, and the importance of intercultural relations. The study evaluates the transformation of moral values as a natural process of social development.*

Keywords: *moral values, traditional society, modern society, globalization, spirituality, human rights.*

Kirish. *Jamiyat taraqqiyoti jarayonida axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi insoniyat hayotida muhim ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Qadimdan beri insonlar o'z turmush tarzini tartibga solish, ijtimoiy munosabatlarda muvozanatni saqlash va jamoada uyg'unlik yaratishda axloqiy me'yorlarga tayanib kelgan. An'anaviy jamiyatlarda axloqiy qadriyatlar ko'proq diniy ta'limotlar, milliy urf-odatlar, oilaviy tarbiya va mahalla tizimi orqali shakllangan bo'lib, ularning asosiy maqsadi jamiyat barqarorligini ta'minlash va shaxsni ijtimoiy muhitga moslashtirishdan iborat edi. Zamonaviy davrda esa globallashuv, ilm-fan va texnologiyaning rivojlanishi, turli madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir kuchayishi*

natijasida axloqiy qadriyatlarda sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda. Bugungi jamiyatda shaxs erkinligi, inson huquqlarini himoya qilish, gender tengligi, ekologik mas'uliyat va tolerantlik kabi yangi tamoyillar ustuvor o'rin egallamoqda. Shu bilan birga, an'anaviy qadriyatlarning ayrimlari o'z ahamiyatini yo'qotmay, balki zamonaviy sharoitlarga moslashtirilgan holda yashab kelmoqda. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi faqatgina ijtimoiy hayotning tashqi belgilariga ta'sir etmay, balki shaxsning dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari va ma'naviy kamolotiga ham bevosita aloqador. Shu sababdan, an'anaviy va zamonaviy jamiyatda axloqiy qadriyatlarning o'zgarishini o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili.

An'anaviy va zamonaviy jamiyatlarda axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi masalasi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan bo'lib, bu jarayon ijtimoiy-falsafiy va madaniy nuqtayi nazardan turlicha yondashuvlarni talab qiladi. Avvalo, klassik sotsiologiya vakillari bu mavzuga katta e'tibor qaratgan. Masalan, E. Dyurkgeym (Durkheim, 1893) axloqiy me'yorlarni jamiyatning ijtimoiy birdamligini ta'minlovchi asosiy omil sifatida ko'rsatadi. Unga ko'ra, an'anaviy jamiyatlarda kollektiv ong kuchli bo'lib, qadriyatlar shaxsiy xulq-atvorni boshqaruvchi vosita vazifasini o'taydi. M. Veber (Weber, 1922) esa axloqiy qadriyatlarning o'zgarishini modernizatsiya jarayonlari bilan bog'lab, "ratsionalizatsiya" tushunchasini ilgari suradi. Uning fikricha, zamonaviy jamiyatlarda diniy va urf-odatlariga asoslangan qadriyatlar o'rnini individual erkinlik va huquqiy tartibot asosidagi qadriyatlar egallaydi. O'zbekiston olimlari ham bu borada muhim tadqiqotlar olib borganlar. X. To'raqulov (2018) o'z tadqiqotida milliy qadriyatlarning globallashuv jarayonida qayta talqin qilinishini tahlil qilib, yoshlar ongida an'anaviylik va zamonaviylik uyg'unligining shakllanishiga alohida urg'u beradi. Shuningdek, N. Huntington (Huntington, 1996) madaniyatlar to'qnashuvi nazariyasida axloqiy qadriyatlarning o'zgarishini global siyosiy va iqtisodiy jarayonlar bilan bog'laydi. Uning ta'kidlashicha, zamonaviy dunyoda qadriyatlar transformatsiyasi ko'pincha madaniyatlararo muloqot yoki qarama-qarshiliklar orqali yuzaga chiqadi. Mahalliy ijtimoiy-madaniy tadqiqotlarda esa (Karimov, 2015; Abdullaeva, 2020) milliy qadriyatlar bilan demokratik qadriyatlarning uyg'unlashuvi masalasi keng yoritilgan. Bu manbalarda O'zbekiston sharoitida axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi tarixiy meros va zamonaviy talablarning uzviy bog'liqligi sifatida baholangan. Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, axloqiy qadriyatlar o'zgarishi jarayoni ko'p omillarga – ijtimoiy tuzum, siyosiy tizim, diniy ta'limotlar, texnologik taraqqiyot va globallashuvga chambarchas bog'liqdir. Shu sababli bu mavzu nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Materiallar va metodlar. Mazkur tadqiqotda an'anaviy va zamonaviy jamiyatda axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi ijtimoiy-falsafiy tahlil asosida o'rganildi. Maqsad – qadriyatlarning tarixiy shakllanish jarayonini aniqlash, ularning zamonaviy sharoitdagi talqini va yoshlar ongiga ta'sirini baholashdan iborat.

Tadqiqot materiali. sifatida falsafiy, sotsiologik va madaniyatshunoslikka oid manbalar, shuningdek, O'zbekiston hamda xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tanlab olindi. Milliy qadriyatlar, diniy me'yorlar, urf-odatlar, globallashuv jarayonidagi madaniy almashinuv hamda ijtimoiy tarmoqlarning axloqiy qarashlarga ta'siri asosiy tahlil obyekti bo'ldi.

Metodlar:

1. **Tarixiy tahlil metodi** – axloqiy qadriyatlarning qadimgi davrlardan zamonaviy jamiyatgacha bo'lgan taraqqiyotini aniqlash uchun qo'llanildi.
2. **Qiyosiy tahlil** – an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarning umumiylik va farqlarini ochib berishga xizmat qildi.
3. **Kontent-tahlil** – ilmiy adabiyotlar, maqolalar, huquqiy hujjatlar hamda axborot vositalaridagi ma'lumotlarni o'rganish orqali asosiy tamoyillar ajratib olindi.
4. **Sotsiologik yondashuv** – jamiyatdagi yoshlar va kattalar orasida qadriyatlarning qabul qilinishi va talqin qilinishini tushuntirishga yordam berdi.
5. **Falsafiy umumlashtirish** – turli nazariy manbalar va empirik dalillarni birlashtirib, axloqiy qadriyatlarning o'zgarishiga oid umumiy xulosalar chiqarildi.

Ushbu metodlarning qo'llanilishi natijasida an'anaviy jamiyatda hukm surgan axloqiy qadriyatlar bilan zamonaviy global jarayonlar ta'sirida shakllanayotgan yangi qadriyatlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik hamda tafovutlar ochib berildi.

Tadqiqot muhokamasi.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi jarayoni jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq. An'anaviy jamiyatlarda axloqiy qadriyatlar ko'proq diniy ta'limotlar, urf-odatlar va oilaviy tarbiya orqali shakllanib, jamoa manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo'ygan. Masalan, ota-onaga hurmat, kattalarga itoat, halollik va mehnatsevarlik kabi qadriyatlar ijtimoiy hayotning asosiy tayanchi bo'lgan. Zamonaviy jamiyatda esa qadriyatlar tizimi sezilarli darajada o'zgarib, shaxs erkinligi va individual manfaatlar ustuvor ahamiyat kasb eta boshladi. Bu holat globallashuv, axborot texnologiyalarining rivojlanishi hamda madaniyatlararo aloqalarning kengayishi bilan chambarchas bog'liqdir. Yoshlar orasida mustaqil qarashlar, individualizm va o'z-o'zini rivojlantirishga intilish kuchayib bormoqda. Shu bilan birga, jamiyatda ekologik mas'uliyat, inson huquqlari va gender tengligi kabi ilg'or qadriyatlar tobora muhim o'rin egallamoqda. Shu bilan birga, an'anaviy qadriyatlarning butunlay yo'qolib ketmaganini ham ta'kidlash zarur. Aksincha, ko'plab jamiyatlarda ular zamonaviy qadriyatlar bilan uyg'unlashib, yangi shaklda yashab kelmoqda. Masalan, oilaviy birdamlik qadriyati zamonaviy jamiyatda shaxs erkinligi bilan uyg'unlashib, oila institutini

mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Muhokama jarayonida yana bir muhim masala – qadriyatlarning o‘zgarishi har doim ham ijobiy oqibatlarga olib kelmasligidir. Ba’zi hollarda individualizm kuchayishi jamoaviylikning susayishiga, ijtimoiy birdamlikning zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Boshqa tomondan esa, yangi qadriyatlarning shakllanishi jamiyatni global jarayonlarga moslashtirish, inson huquqlarini kengroq ta’minlash va tolerantlikni rivojlantirish imkonini beradi. Umuman olganda, axloqiy qadriyatlarning o‘zgarishi ikki tomonlama jarayon bo‘lib, unda an’anaviylik va zamonaviylik bir-birini inkor etmay, balki uyg‘unlashib borishi jamiyat barqarorligi va taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Yuqorida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, axloqiy qadriyatlarning o‘zgarishi jamiyat taraqqiyotining tabiiy va uzviy jarayonidir. An’anaviy jamiyatlarda qadriyatlar asosan diniy ta’limotlar, urf-odatlar va oilaviy munosabatlarga tayangan holda shakllangan va jamoa manfaatlarini ustuvor qo‘ygan. Zamonaviy davrda esa globallashuv, texnologik taraqqiyot va madaniyatlararo aloqalar ta’sirida shaxs erkinligi, inson huquqlari, gender tengligi, tolerantlik va ekologik mas’uliyat kabi yangi qadriyatlar shakllanmoqda. Shu bilan birga, an’anaviy qadriyatlar to‘liq yo‘qolib ketmay, zamonaviy qadriyatlar bilan uyg‘unlashib yangi ma’no kasb etmoqda. Bu uyg‘unlik jamiyat barqarorligi va ijtimoiy birdamlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Qadriyatlarning o‘zgarishi esa ikki tomonlama jarayon bo‘lib, u ijobiy imkoniyatlarni ham, ma’lum xavf-xatarlarni ham o‘zida mujassam etadi. Demak, jamiyat taraqqiyotida eng muhim vazifa — an’anaviy merosni asrab-avaylagan holda zamonaviy qadriyatlarni qabul qilish va ularni uyg‘unlashtirishdir. Bu nafaqat shaxsning ma’naviy kamoloti, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun ham zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Durkheim, E. (1893). *The Division of Labour in Society*. New York: Free Press.
2. Weber, M. (1922). *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
3. Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
4. To‘raqulov, X. (2018). *Globallashuv va milliy qadriyatlar: ijtimoiy-falsafiy tahlil*. Toshkent: Ma’naviyat.
5. Karimov, I. (2015). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: O‘zbekiston.
6. Abdullaeva, M. (2020). *Milliy qadriyatlar va zamonaviylik uyg‘unligi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe: The Free Press.

8. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
9. Saidov, A. (2019). “Jamiyatda ma’naviy qadriyatlarning transformatsiyasi.” *Falsafa va huquq jurnali*, №3, 45–52.
10. Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.